

17 листопада 2009 року № 1559-VI [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – Ст. 2.

8. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: проект Закону України, реєстр. № 7378 від 18 листопада 2010 року, внесений Кабінетом Міністрів України [Текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39043

9. Висновок на проект Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», реєстр. № 7378 від 18 листопада 2010 року, внесений Кабінетом Міністрів України [Текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39043

УДК 342.951 (477)

АНТИМОНОПОЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ЇЇ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

М. С. Лайкова,

*асистент кафедри адміністративного права,
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Анотація: У статті розглянуто окремі питання антимонопольної політики, які є важливими для розуміння її змісту та значення як одного з провідних напрямів економічної політики в нашій державі. Зроблено висновок про те, що сьогодні в нашій державі реалізується політика щодо захисту економічної конкуренції. Відзначено, що ця державна політика здійснюється у двох окремих, але тісно і безпосередньо взаємопов'язаних напрямках – у вигляді антимонопольної та конкурентної політики.

Ключові слова: Антимонопольна політика, конкурентна політика, політика щодо захисту економічної конкуренції, антимонопольне регулювання, конкуренція.

Анотация: В статье рассмотрены отдельные вопросы антимонопольной политики, которые являются важными для понимания ее содержания и значения как одного из ведущих направлений экономической политики в нашем государстве. Сделан вывод о том, что сегодня в нашем государстве реализуется политика относительно защиты экономической конкуренции. Отмечено, что эта государственная политика осуществляется в двух отдельных, но тесно и непосредственно взаимосвязанных направлениях – в виде антимонопольной и конкурентной политики.

Ключевые слова: Антимонопольная политика, конкурентная политика, политика по защите экономической конкуренции, антимонопольное регулирование, конкуренция.

Summary: The article is dedicated to the separate questions of antimonopoly policy that is important for understanding of its maintenance and value as one of leading directions of economic policy in our state. A conclusion is done, that today in our state a policy will be realized in relation to defence of economic competition. This policy is carried out in two separate, but closely connected directions – as an antimonopoly and competition policy.

Key words: Antimonopoly policy, competition policy, polici of defence of economic competition, antimonopoly regulation, competition.

Укріплення правових гарантій конкуренції є постійною турботою держави. У пункті 2 ст. 42 Конституції України закріплено, що з метою сприяння розвитку ринку держава реалізує антимонопольні заходи, а за допомогою закону визначає види та межі монополії. Згідно з п. 4 ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки [1].

Антимонопольна політика є одним з найважливіших компонентів економічної політики держави. Вона визначає, з одного боку, соціальне становище громадян у державі, з іншого – рівень економічного розвитку країни, ступінь конкурентності ринку. Зважаючи на це, є доцільним розглянути цей напрям економічної політики більш детально.

В Україні різні аспекти змісту та правового забезпечення антимонопольної політики досліджували такі представники юридичної науки як О. Мельниченко, Н. Саніахметова, С. Валітов, О. Бакалінська, Л. Біла, О. Когут,

Д. Лук'янець, О. Пономарьов та деякі інші вчені. У той самий час зазначимо, що на сьогодні ще немає чіткої визначеності щодо співвідношення змісту антимонопольної політики з конкурентною (антимонопольно-конкурентною) політикою. На сторінках наукових джерел можна знайти досить протилежні точки зору щодо цього. Цим, значною мірою, і зумовлене наше звернення до дослідження цього важливого питання у межах даної статті.

Відзначимо, що антимонопольна політика держави здійснюється у першу чергу економічними методами, використовується економічний механізм, що забезпечує вільну конкуренцію між чисельними виробниками та споживачами. Однак забезпечення цієї конкуренції неможливе без відповідного правового механізму, який знаходить своє відображення у нормах права [2, с. 8].

В Україні вперше на законодавчому рівні визначення поняття антимонопольної політики відбулося у Державній програмі демонополізації економіки та розвитку конкуренції, яка була затверджена постановою Верховної Ради України № 3757-ХІІ від 21 грудня 1993 року [3]. Програма встановлює цілі, пріоритети і місце демонополізації економіки і розвитку конкуренції в загальній політиці економічних реформ; етапи і методи формування і розвитку конкурентного середовища, завдання і заходу з демонополізації економіки і розвитку конкуренції, а також обмеження діяльності у цій сфері. Метою державної політики демонополізації економіки і розвитку конкуренції було визначено формування та розвиток конкурентного середовища, яке б забезпечувало ефективне використання суспільних ресурсів, вільний доступ на ринок для підприємців, свободу споживачів у виборі товарів вищої якості за нижчими цінами.

Відповідно до цієї програми антимонопольна політика – це економічна політика, спрямована на запобігання монополювній діяльності, її обмеженню та припиненню, а також на розвиток конкуренції [3].

Антимонопольна політика повинна здійснюватися на засадах сукупності принципів, а саме – комплексного запровадження заходів у взаємозв'язку з іншими напрямками економічної реформи; диференційованого підходу до об'єктів демонополізації з урахуванням їх економічного положення, ролі у народному господарстві, національних інтересів України; виділення етапів, реалізації проміжних цілей і пріоритетних завдань; координації з відповідними заходами у зовнішньоекономічній

сфері; додержання чинного законодавства України; забезпечення гласності.

Стосовно суб'єктів антимонопольної політики, зазначена вище програма визначила державні органи, що забезпечують процес демонополізації економіки та розвитку конкуренції. До них належать такі: Верховна Рада, Президент України, Кабінет Міністрів України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України та деякі інші центральні органи виконавчої влади, а також місцеві органи державної виконавчої влади, керівництво і трудові колективи підприємств (об'єднань) та споживачі.

Основними засобами реалізації антимонопольної політики визначено такі: демонополізація економіки; антимонопольне регулювання; застосування антимонопольного законодавства.

Поряд з поняттям «антимонопольна політика» за сучасних умов використовують і поняття «антимонопольно-конкурентна політика». Це поняття отримало закріплення у ст. 10 Господарського кодексу, в якому антимонопольно-конкурентна політика визначається як один з основних напрямів економічної політики держави. Цей напрям державної політики спрямований на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монополювального ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки [4].

Необхідно відзначити, що відмінності у назвах (антимонопольна та антимонопольно-конкурентна політика) значною мірою пояснюються зміною економічних та соціальних реалій, що відбулися у нашій державі за десять років, і пройшли між прийняттям у 1993 році Державної програми демонополізації економіки та у 2003 році, коли був прийнятий Господарський кодекс України. Вважаємо за необхідне більш докладно зупинитися на цьому аспекті.

Відзначимо, що після здобуття Україною незалежності, безпрецедентний рівень концентрації виробництва, централізована система розподілу та адміністративно-командного управління народним господарством, та як наслідок їх монополізація, обумовили необхідність реалізації в державі саме антимонопольної політики, суб'єкти, об'єкти та заходи реалізації якої уперше були закріплені у Державній програмі

демонополізації економіки і розвитку конкуренції (1993 рік) [3].

Після проведення радикальних реформ, приватизації та демонополізації ситуація у сфері конкурентних відносин в Україні поступово змінилася. У нових соціально-економічних умовах основною проблемою антимонопольної політики стало не просто формальне усунення монополізму, а створення ефективного конкурентного середовища, здатного забезпечити стає економічне зростання і стабільне підвищення життєвого рівня народу. Наголос у здійсненні антимонопольної політики в Україні на початку XXI ст. переноситься з подолання та обмеження монополізму на захист економічної конкуренції. Саме тому Указами Президента України було схвалено «Основні напрями конкурентної політики на 1999-2000 роки» та «Основні напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки», якими разом із уведеним у дію Законом України «Про захист економічної конкуренції» впроваджено використання терміна «конкурентна політика» [5, 6, 7].

Звернемо увагу на те, що у ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року передбачено, що державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності, здійснення заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами адміністративно-господарського управління та контролю [8]. Таким чином, у законі фактично виділяються напрями здійснення політики захисту економічної конкуренції, а саме: конкурентна політика (державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції) та антимонопольна політика (державна політика обмеження монополізму та проведення демонополізації економіки). Основним змістом сучасного етапу антимонопольної політики в Україні є захист вже створеного конкурентного середовища, підвищення ефективності функціонування існуючих конкурентних відносин.

На підставі здійсненого аналізу можна зробити висновок про те, що сьогодні в нашій державі реалізується політика щодо захисту економічної конкуренції. Ця державна політика здійснюється у двох окремих, але тісно і безпосередньо взаємопов'язаних напрямках – у вигляді антимонопольної та конкурентної політики.

Одним з основних засобів щодо реалізації антимонопольної політики насамперед є антимонопольне регулювання. У багатому арсеналі державного регулювання його антимонопольна складова вважається одним із засобів підвищення ефективності ринкової економіки [8, с. 116-117].

Необхідність антимонопольного регулювання обумовлена низкою причин. Основними з них є такі: по-перше, негативні наслідки функціонування монопольних утворень; по-друге, більш висока ефективність заходів профілактичного (попереджувального) характеру, ніж боротьба з наявним монополізмом; по-третє, існування такого об'єктивного явища як природна монополія, що має як негативні, так і позитивні наслідки [9, с. 339].

Щодо законодавчого визначення поняття антимонопольного регулювання, то фактично перша та єдина спроба було зроблено ще у 1993 році, коли Постановою Верховної Ради України була схвалена Державну програму демонополізації економіки та розвитку конкуренції [3]. У пункті 1 першого розділу цієї програми було закріплено таке визначення антимонопольного регулювання: це процес обмеження монопольної діяльності, що передбачає безпосереднє державне регулювання на конкретних монополізованих ринках, або діяльності конкретних монопольних утворень шляхом централізованого встановлення кількісних та якісних показників.

Це поняття дістало подальшого розвитку у працях учених з урахуванням сучасного розвитку економіки.

Так, на думку Н. Саніахметової, антимонопольне регулювання є найважливішим елементом державного регулювання економіки, що ґрунтується на законодавстві та полягає у застосуванні антимонопольними та іншими державними органами правил формування і сприяння конкурентному середовищу з метою ефективного функціонування конкуренції в ринковій економіці [10, с. 7].

І. Спірін та Е. Шегай розглядають антимонопольне регулювання серед основних регуляторів ринку в правовій державі ринкового типу, поряд з такими як ліцензування, сертифікація, нормативно-правова база ринкової діяльності, встановлення та застосування норм відповідальності, особливо виділяють антимонопольне регулювання [11, с. 15].

І. Окреплілова визначає антимонопольне регулювання як комплекс економічних, адміністративних та законодавчих заходів, які здійснюються державою та які направлені на те, щоб забезпечити умови для ринкової конкуренції [12, с. 64].

О. Пономарьов у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правовий статус Антимонопольного Комітету України» підкреслює, що головною метою антимонопольного регулювання є захист та розвиток вільної конкуренції, якій загрожують монополістичні тенденції [13, с. 13].

Виходячи з цілей, на досягнення яких спрямоване державне антимонопольне регулювання, до його основних інструментів відносять: - заходи законодавчого характеру, спрямовані на правове регулювання монополістичної діяльності; - безпосереднє керування об'єктами державної власності, що перебувають у стані монополії; - заходи щодо стимулювання капітальних вкладень у переробку промисловість; - державне фінансування науково-дослідних робіт; - дотації і субсидії; - податкові пільги; - створення програм підтримки малого та середнього підприємництва тощо.

Узагальнюючи, зазначимо, що антимонопольне регулювання спрямоване на захист інтересів споживачів і суспільства в цілому від можливих зловживань домінуючим чи монополістичним становищем та негативних наслідків монополістичної діяльності певних господарюючих суб'єктів. З цією метою у законодавстві встановлюють антимонопольні обмеження, щоб забезпечити оптимальний баланс інтересів монополістичних утворень і суспільства. Для цілей антимонопольного регулювання використовують кількісні та якісні показники щодо цін, тарифів, обсягів ринку (виробництва), нормативів якості, стандартів, структури розподілу товарів на ринку, бар'єрів вступу на ринок тощо. Антимонопольне регулювання включає також чітку регламентацію державної допомоги, чим забезпечується встановлення чи відновлення балансу для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, економічних зон, територій тощо.

Реалізація антимонопольної політики також неможлива без створення державою системи антимонопольного законодавства та системи організаційних структур, у першу чергу – антимонопольних органів, які здатні здійснювати реальний та позитивний вплив на економічні відносини та забезпечувати їх

ефективність у межах повноважень, визначених законодавством. Але ці питання потребують окремого розгляду.

У статті було розглянуті лише окремі питання антимонопольної політики які, на нашу думку, є важливими для розуміння її змісту та значення як одного з провідних напрямів економічної політики у нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України [Текст] // Відомості Верховної Ради України від 23 липня 1996 року. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.
2. Баринов Н.А. Антимонопольное законодательство РФ (вопросы теории и практики) [Текст] / Н. А. Баринов, М. Ю. Козлова. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета. – 2001. – 190 с.
3. Про Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції: Постанова Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року № 3757-ХІІ [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 9. – Ст. 42.
4. Господарський кодекс України [Текст] // Відомості Верховної Ради України від 02 травня 2003 року. – № 18. – Ст. 144.
5. Про Основні напрями конкурентної політики на 1999-2000 роки та заходи щодо їх реалізації: Указ Президента України від 26 лютого 1999 року № 219/99 [Текст] // Офіційний вісник України від 19 березня 1999 року. – № 9. – С. 8.
6. Основні напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки: Указ Президента України від 19 листопада 2001 року № 1097/2001 [Текст] // Офіційний вісник України від 07 грудня 2001 року. – № 47. – С. 14.
7. Про захист економічної конкуренції: закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
8. Бурба В.В. Основы антимонопольной деятельности [Текст] : учеб. пособ. / В.В. Бурба, О.А. Ломовцева. – Волгоград : Изд-во Волгоградского государственного университета – 2001. – 116 с.
9. Антимонопольна діяльність [Текст]: підруч. / В. Д. Лагутін, Л. С. Головка, Ю. І. Крегул та ін.; за ред. проф. В. Д. Лагутіна. – К. : КНТЕУ. – 2005. – 580 с.
10. Саниахметова Н.О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові аспекти) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н. О. Саниахметова. – Одеса – 1998.
11. Спирин И.В. Антимонопольное регулирование транспортной деятельности [Текст] : учеб. пособ. / И. В. Спирин, Э. В. Шегай. – М. – 2000.
12. Окрепилова И.Г. Конкуренция и антимонопольное регулирование [Текст] : учеб. пособ. / И. Г. Окрепилова. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ. – 2001. – 184 с.
13. Пономарьов О.В. Адміністративно-правовий статус Антимонопольного комітету України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., – 2010. – 19 с.